

Рад запримљен: 03.11.2023. године  
Рад прихваћен: 10.11.2023. године

## ФЕМИНИЗМИ – ОД ПОСТАНКА ДО ДАНАС

Мср Јелена Шкрбић Бијелић<sup>1</sup>

**Апстракт:** У раду је дат преглед историје покрета борбе за права жена. Да би се схватио значај феминизма као појаве и да би се разумјело колико су женски покрети допринијели борби за равноправност и правима жена данас, неопходно је проћи кроз историјске периоде, кроз три таласа феминизма и увидјети колико је сваки од њих био значајан за права која жене данас уживају и која се подразумевају. Такође, веома је важно и на овај начин утврдити колико је равноправност широк и далек појам и колико још жене (али и друштво у цјелини) треба да раде на јачању и остваривању права. Преглед је базиран на основним ставкама, без детаљне анализе наведених покрета и без проучавања историјских прилика које су довеле до револуција. Поред резултата у свијету, наведено је и шта је то урађено код нас у сваком од таласа феминизма.

**Кључне ријечи:** феминизам, покрет, жена, три таласа феминизма.

### УВОД

Кроз историју, жене су сматране мање вриједним бићима у масовним структурама, захваљујући успону и развоју патријархалног дискурса и недодирљивости мушкарца у патријархалном систему. На примјер, још је Аристотел тврдио да је жена непотпун мушкарац, са својим скромним знањем биологије. У средњем вијеку, жене које су биле мало образованије (онолико колико је тадашње друштво дозвољавало), које су знале да користе љековите биљке или које су просто биле недоступне одређеним мушкарцима, спаљиване су као вјештице. Посматрање жена као нижих

---

<sup>1</sup> Министарство унутрашњих послова, имејл: [lenaskrbic@gmail.com](mailto:lenaskrbic@gmail.com)

бића није нестало ни са развојем филозофије у 19. и 20. вијеку, јер с тадашњи велики умови тврдили да жена не може да савлада знања намијењена мушкарцима (нису писали о забрани школовања за жене). На примјер, Хегел је сматрао „Жене се, наравно, могу образовати, али њихови умови нису прилагођени вишим наукама, филозофији, или појединим уметностима“, док је Дарвин писао да „Ако бисмо направили списак најеминентнијих мушкараца и жена, та два списка не би могла да се пореде. Дакле, можемо да закључимо да ментална способност мушкараца мора да је изнад женске“.<sup>2</sup> Овакве изјаве веома су гласан одговор на питање – зашто нам је потребан феминизам, а оне вијековима опстају, у овој или нешто другачијој форми, од стране високих политичких, црквених, научних ауторитета. Како наводи Попов Момчиновић, „положај жена у правном смислу био је једнак положају малолетних особа и особа са психичким обољењима, тј. оних који се о себи не могу бринути“ (2019: 246).

Оно са чиме се феминизам често поистовјећује јесте критика рода и пола. Међутим, феминизам је заправо критика парадигме у којој је један пол супериоран и у коме се сва истраживања базирају на мушком полу. Он представља не само академску, него и активистичку борбу за промјену тих парадигми и за деконструкцију патријархата у сврху равноправног друштва и равноправног положаја жена у систему. Представља, такође, борбу за права жена – од права на образовање, запошљавање, на живот без насиља и на то да се жена престане посматрати као власништво и објекат. У медијима, самим тиме у јавности, феминизам се често представља као борба за уништење мушкараца, а феминисткиње као гласне, неуредне и необразоване жене. Такав приказ погодује дијелу становништва које или није довољно образовано о овој теми, или им неравноправан положај жена погодује (одређене струје свештенства, али и високих званичника). Дефиниција феминизма то (наравно) побија: „1. соц. Заговарање друштвене. Политичке и економске равноправности жена и мушкараца; 2. пол. Организован покрет који се залаже за такву равноправност међу половима“ (Велики речник страних речи и израза, 2006: 1312). Кроз три фазе феминизма видјемо шта су то борбе за права жена данас донијеле и колико тренутно различитих „феминизама“, односно облика феминизма постоји.

---

2 Agonito, Rosemary (1977), *History of Ideas on Woman: A Source Book*, New York: A Perigee Book; u: Milivojević, Makrov (2011). *Uvod u rodne teorije*.

## ПРВИ ТАЛАС ФЕМИНИЗМА

Кад се говори о првом (или било којем) таласу феминизма, мисли се на масовне покрете жена широм свијета. Наравно да је феминизам и прије овога постојао, али не као масован покрет, већ као изузете појединке које су се одупирале устаљеним матрицама. Позната је пјесникиња Сапхо, или Јефимија код нас, те различите владарке које су радиле на побољшању положаја жена. Ипак, прво масовније организовање жена (и тзв. први талас) дешава се негдје крајем 18. и почетком 19. вијека. Карактерише га борба за људска права (која жене тада нису имале) – право на образовање, право гласа, право на својину. Овај облик феминизма назива се либерални феминизам: „Класични либерални феминизам је теоријско и политичко опредељење које, полазећи од претпоставке да су жене, као и мушкарци, разумна и слободна бића, и да су према томе једнаки, поставља захтев да и жене добију иста права као и мушкарци“ (Духачек, 2011: 85). Кроз теорију, јавља се у 18. вијеку кроз дјело „Декарација о правима жене и грађанке“ Олимп де Гуж<sup>3</sup> из 1791. године (између осталог). Као политички, односно друштвени покрет, јавља се као сифражетски покрет у 19. вијеку, кроз организовану борбу жена за право гласа. Класични либерални феминизам завршава се након завршетка Првог свјетског рата, добијањем права гласа у неким државама, попут Њемачке, Канаде, Холандије, Белгије, Велике Британије итд. Ипак, тај глас често је био условљен нечим другим (годинама, припадношћу одређеној класи, брачним статусом). Либерални феминизам и данас постоји.

Паралелно са либералним, постији и тзв. егзистенцијалистички феминизам, чије је најзначајније дјело написала Симон де Бовар, *Други пол*. Како и наслов упућује, жена се посматра као другост, и увијек у односу на мушкарца.<sup>4</sup> Мушкарац је субјекат, а жена објекат. Не дефинише се сама по себи, него као разлика (инфериорна) у односу на мушкарца. Практично рјешење јесте мијењање ставова у друштву, одвајање жене од тијела и друштвена подршка женама да пређу из објекта у субјекат. Оваква схватања посебно су се дефинисала у другом таласу феминизма, јер је ова књига настала негдје на прелазу два таласа, а процват добила у другом.

На самим почецима овог таласа, жене на нашим просторима су потлачене, са категоријама из којих не излазе (на примјер, само је удовица у Османском царству (и то старија удовица) смјела сама да изађе из куће без пратње мушкарца), али до малих промјена долази описмењавањем жена. Најчешће се та писменост стицала у вјерским и националним организа-

---

<sup>3</sup> Олимп де Гуж била је осуђена на смрт гиљотином, првенствено због ове декларације.

<sup>4</sup> Више у: Баховец, Е. Егзистенцијалистички феминизам. У: *Увод у родне теорије*. 2010. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.

цијама. У Југославији након Великог рата излазе часописи који шире феминизам, попут часописа *Жена* из Новог Сада, *Ženski pokret – žensko gibanje – женски покрет* који је излазио у Љубљани, Београду и Загребу<sup>5</sup>, друштва „Удружење универзитетски образованих жена Југославије“. Овај вид активизма значајан је јер је на универзитетима у Југославији уписано много више жена. Први пут, жена постаје доктор наука. Најзначајнија појава у Југославији која се везује за први талас јесте формирање АФЖ-а (Антифашистичког фронта жена).

„Право гласа жене у Федеративној Републици Југославији (па и Социјалистичкој Републици БиХ) добиле су 1945. године, а дјевојчице се масовно укључују у образовни систем. За разлику од жена на Западу, у Југославији (као што је био случај и у другим социјалистичким земљама), право на абортус жене су имале већ од 1951. године, а знатно либералнији закон донесен је 1974. године. Такође, доносе се и закони који регулишу брачне и родитељске обавезе као и породилско одсуство“ (Карпетровић, 2019: 28). На овај начин, тзв. женско питање сматрало се ријешеним (на папиру).

## ДРУГИ ТАЛАС ФЕМИНИЗМА

Сматра се да је трајао од 60-их па до 90-их, до почетка трећег таласа. Након Другог свјетског рата и покушаја да се жена врати „у кућу“ и рад у фабрикама препусти мушкарцу, почиње да се шири идеја о слављењу различитости свих жена и о борби за њихова права. Ово, заправо, значи да су неке жене сматрале либерални феминизам елитистичким, с обзиром на то да је већина припадница овог покрета била у „вишим“ класама и тражила, прије свега, право на образовање (које је било ограничено на виши сталеж). У овом таласу, посвећује се пажња не само грађанским него и сексуалним и репродуктивним правима, насиљу над женама, праву на абортус и контрацепцију и сл. У бити, центар борбе сада је женско тијело. Слоган који обиљежава овај талас је „Лично је политичко“, гдје се фокус пребацује са индивидуе на колектив, у смислу да су друштво и политика одговорни за оно што се дешава појединцу (на примјер, лоша законска рјешења и гледање на жену као на својину су стварни кривци у случају насиља над женом у породици). У овом периоду је феминизам проглашен „радикалним“, што су жене и прихватиле.

Радикални феминизам тумачи патријархат као систем у којој је моћ подијељена на полној основи. Како је у том периоду постојао и тзв. марк-

---

5 Више у: Милић, Феминистички таласи, оријентације и покрет у југословенском и српском друштву 20. века, *Увод у родне теорије*. 2010. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.

систички феминизам, у којем је главна теза да су класне разлике основа по којем се дијели друштво, радикални феминизам је у одређеној колизији са класним. Теза је – да би се положај жена поправио, неопходна је револуција. Немогуће је мијењати лагано и системски (као у либералном феминизму), јер у сржи проблема није класа него пол. Друштво у којем пол диктира положај и вриједност особе је друштво које треба рушити, стајалиште је ове школе феминизма. Радикални феминизам и данас постоји, у различитим облицима. Захтјеви из овог таласа феминизма још нису испуњени.

У Југославији се у овом периоду организују два значајна догађаја. Први је савјетовање *Друштвени положај жена и развој породице у социјалистичком самоуправном друштву* у Порторожу, а други међународни феминистички скуп ДРУГ-ца у Београду. Веома је важан јер се из њега шире организације које се и данас баве правима жена, а тада је посебно значајно академско проучавање феминизма и отварање врата универзитета родним студијама. Сем организованог теоретског приступа, из овог таласа изникли су први СОС телефони – „осамдесетих се у Југославији формирају први СОС телефони у Источној Европи за помоћ женама и деци жртвама насиља“ (Попов Момчиновић, 2019: 250).

### ТРЕЋИ ТАЛАС ФЕМИНИЗМА

Трећи талас феминизма бави се различитим питањима, попут расних односа, односа међу класама, приватног и професионалног, али и популарне културе, медија итд. У трећем таласу паралелно постоје различити феминизми, али је свакоме главни циљ исти – постизање родне равноправности. Јављају се, на примјер, киберметички феминизам, квир феминизам итд. У трећем таласу јавља се и постмодерни феминизам, који тежи избацивању бинарности, критичком промишљању стварности и деконструкцији појмова род и пол. Исто се тражи и у оквиру квир теорије и екофеминизма, с тим што екофеминизам примарно има еколошку компоненту и борбу за очување природе. Заснива се на увјерењу како је један модел који је довео до доминације над женама уједно довео и до уништавања природе (Поповић, 2011: 256). Тврди се да патријархални и капиталистички друштвени модел угњетавају и жене, и природу и тзв. Трећи свијет. У овом трећем периоду, добу феминизма, јасно се наводи потреба за равноправношћу у различитим конвенцијама, декларацијама и резолуцијама, започета већ у другом таласу, а земље потписнице морају прилагодити своје законодавство овим оквирима. Управо на тај начин очекује се достизање равноправности и једнакости жена у систему.

У Југославији у првим годинама феминизам пада у други план, с обзиром на распад државе и ратна дејства. Паралелно теку двије струје феминизма – радикални, који се бори за егзистенцију жене и ненасиље (конкретним радњама, попут избјегличког центра, склоништа за злостављане жене), и либерални, политичким дјеловањем. Феминизам улази и у формалне токове образовања оснивањем женских студија (у Србији).

Трећи талас, нажалост, и у БиХ је прекинут ратним дејствима. До тада одлично организована и са антимилитаристичким ставовима, феминистичка удружења у ратном и послеријатном периоду почињу да бивају хуманитарна удружења. Циљ постаје помоћи жени, док се држава бави „важнијим“ стварима. „Значај ових активности није био пуког хуманитарног карактера, с обзиром на то да одржавањем повезница са женским покретом у регији а и шире долази и до увиђања патријархалне структуре конфликта, посебно у контексту сексуализованог насиља над женама у рату и свуда продирућег тренда њихове виктимизације“ (Попов Момчиновић, 2019: 253). Након рата, удружења жена заговарају промјене закона, омогућавају социјалну заштиту жртава насиља кад држава закаже и заправо су изузетна помоћ институцијама при обављању послова који укључују заштиту жена.

## ЗАКЉУЧАК

Немогуће је тачно одредити од када до када је један талас феминизма трајао. У различитим земљама, промјене су се дешавале различитим темпом, али је негдје оквирно узета западна подјела, да би се просто разграничило шта се када дешавало и колико је феминизам важан за положај жена и људских права, и за равноправност. На примјер, према подацима из 2019. године жене су чиниле 63,9% радно способног становништва, 32,9% укупно запослених особа, те 26,7% неактивног становништва,<sup>6</sup> што потврђује да нисмо ни близу равноправности и онога за шта се залаже сваки феминизам. Значење феминизма данас је у јавности нејасно и подругливо се односи и ка појму и ка феминисткињама управо зато што је у сржи сваког феминизма деконструкција патријархата као облика тлачења жена (али и мушкараца у једном дијелу) која не одговара структурама са више моћи. Управо зато, разним техникама манипулације, овај вид борбе се изругује. Сјетимо се, на примјер, погрдног назива за већу групу жена (засједање а-фе-же-а), што ову тезу потврђује, а чињеница је да је АФЖ урадио невјероватно значајне ствари за жене на овим просторима (што је

---

6 *Anketa o radnoj snazi 2019. Tematski bilten 10*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2019, str. 23.

био један од разлога за гашење, односно „трансформацију“ ове организације).

У принципу, први талас може се изједначити са либералним феминизмом у чијој је основи борба за грађанска права (образовање, право гласа и личну својину). Други талас можемо изједначити са радикалним феминизмом – борба за сопствено тијело, право на контрацепцију, заштиту од насиља. Трећи би био и оно што се данас дешава, уз разне одреднице. Међутим, не може се рећи ни да феминизми из прва два таласа више не постоје ни да су права за која су се феминисткиње тада бориле данас остварена. За шта су се још бориле у сваком од периода, посебно је и за сваку земљу. На крају, јасно је да је феминизам као покрет (или као покрети) изузетно значајан не само као покрет борбе за права жена, него и покрет против расизма, милитаризма, неправде било које врсте.

## ЛИТЕРАТУРА

1. *Anketa o radnoj snazi 2019*. Tematski bilten 10. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
2. Баховец, Е. 2011. Егзистенцијалистички феминизам. У: Милојевић, И. и Марков, С. (ур.) *Увод у родне теорије*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
3. Велики речник страних речи и израза. 2006. Нови Сад: Прометеј.
4. Духачек, Д. 2011. Класични либерални феминизам. У: Милојевић, И. и Марков, С. (ур.) *Увод у родне теорије*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
5. Милић, А. 2011. Феминистички таласи, оријентације и покрет у југословенском и српском друштву 20. века. У: Милојевић, И. и Марков, С. (ур.) *Увод у родне теорије*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
6. Милојевић, И. и Марков, С. (ур.) *Увод у родне теорије*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
7. Карапетровић, М. 2019. Историја борбе за права жена и родну равноправност. У: *Родна равноправност. Теорија, право, политике*. (ур. Гаврић, С. и Ждраловић, А.). Сарајево: Сарајевски отворени центар, Универзитет у Сарајеву – Правни факултет.
8. Попов Момчиновић, З. 2019. Феминизам и цивилно друштво. У: *Родна равноправност. Теорија, право, политике*. (ур. Гаврић, С. и Ждраловић, А.). Сарајево: Сарајевски отворени центар, Универзитет у Сарајеву – Правни факултет.
9. Поповић, Д. Екофеминизам. У: Милојевић, И. и Марков, С. (ур.) *Увод у родне теорије*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.

## FEMINISM - FROM ITS BEGINNINGS TILL TODAY

MSc Jelena Škrbić Bijelić

**Abstract:** The paper provides an overview of the history of the struggle for women's rights. In order to understand the importance of feminism as a phenomenon and to understand how much women's movements have contributed to the struggle for equality and women's rights today, it is necessary to go through historical periods, through three waves of feminism and see how important each of them was for the rights women are enjoying today and which are taken for granted. It is important to determine how broad and far-reaching the concept of equality is and how much more women (as well as society as a whole) need to work in establishing full range of their rights. The review gives the basic information, with no detailed analysis of the movements and without studying the historical circumstances that led to the revolutions. The paper also brings the information about the impacts of each wave in our region.

**Keywords:** feminism, movement, woman, three waves of feminism.